

Gauta 2006 09 22
Pabaiga. Pradžia „Logos“ Nr. 48

JONAS BALČIUS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

ANTANO MACEINOS PEDAGOGINĖS ETIKOS FILOSOFINIAI PAGRINDAI

The Philosophical Basis of the Pedagogical Ethic by Antanas Maceina

SUMMARY

The article deals with the written heritage of Antanas Maceina (1908–1987), discussing and analyzing the views of this Lithuanian thinker related to the basic philosophical issues of the pedagogical ethic, formulated in his study *National Upbringing*. The study was based on his doctoral dissertation and was published as a separate book. It raises significant pedagogical issues in the national upbringing of the younger generation, as well as discussing the philosophical and ethical grounds for personal and civic formation.

The article emphasizes and elucidates the relevance of this work by Maceina, its usefulness to the Lithuanian pedagogical and philosophical ethic, and the conceptual grounds of the problem. According to the author, Maceina continued the work of his teacher, S. Šalkauskis, forming a significant basis for an entirely new scientific direction in the pedagogy of upbringing. Certain ideas by the philosopher regarding the individual, the nation, national consciousness, the ethical nature of the national culture, and the purposes and tasks of its spread receive critical evaluation.

Kalbėdamas apie tautinio auklėjimo vietą pedagogikos sistemoje, A. Maceina ypač pabrėžia mintį, jog „tautos gyvenimas nėra atskira gyvenimo sritis, bet savotiškas gyvenimo atžvilgis, kuris apima visas sritis ir joms visoms išspraudžia tam tikrų bruožų. Tauta netelpa tik prigimties srityje kaip rasė, bet ji josios neišskiria. Tauta neapsibrėžia tik kultū-

ra, nes ji subręsta tik tapusi kultūriniu vienetu. Tauta įeina ir į religijos sritį, savotiškai nuteikdama žmogų santykiams su Dievu ir apspręsdama bažnytinę santvarką. Tauta kyla per visus gyvenimo laipsnius ir visuose juose apsiereiškia kaip savotiškas šito gyvenimo atžvilgis“ (4, p. 133). Todėl ir *tautinis auklėjimas* nesąs naujosios kartos rengimas kokiam

RAKTAŽODŽIAI: individas, dorovė, tauta, nacija, valstybė, kultūra, religija, ugdymas.

KEY WORDS: the individual, morals, nationality, nation, state, culture, religion, upbringing.

nors specialiam *tautiniam gyvenimui*, o gyvenimui, kuris per tautos kalbą, papročius, tradicijas, kultūrą yra „įvelkamas“ į tautiškumo rūbą, t. y. įgauna specifinę – tautiškąją – žmonių gyvenimo išraišką. Dėl to į šį pedagoginį tautinio ugdymo procesą kaip sudedamosios dalys įeina ir fizinis, ir protinis, ir dorinis, ir estetinis, ir religinis ugdymas, nes *gyvenimas* „apskritai yra ne kas kita, kaip dorinis vyksmas, kuriuo yra realizuojamas objektyvus gėris“ (4, p. 134). Tai taip pat reiškia, jog visos žmonių gyvenime vykstančios kovos, visi įvykiai yra ne kas kita, kaip gėrio ir blogio laimėjimai ar pralaimėjimai. „Gyvenimo vyksmas nėra aklas ir būtinas, bet tikslingas ir laisvas, ir todėl dorinis jau pačia savo esme“ (4, p. 134). Šis gyvenimas realizuojasi kaip vieningas ir vientisas vyksmas, arba procesas, tiktai pereidamas per tris itin svarbias ir „pastovias“ pakopas: *šeima, tautą ir žmoniją*. Vadinasi, ir jaunosios kartos gyvenimui pedagogas privalo rengtis būtent taip, kad būtų reikiamai atsižvelgiama į visas šias žmogaus dorinio gyvenimo lytis, arba formas: „taigi rengti naująsias kartas tautiniam gyvenimui reikia rengti jas vienai objektyvinio gėrio lyčiai, apsireiškiančiai tautos pavidalu“ (4, p. 135).

Aprėpdama tautinį ugdymą kaip pedagoginės dorinamosios veiklos specifika, tautinio ugdymo pedagogika, A. Maceinos nuomone, „suskyla į dvi pagrindines disciplinas: *į individualinę ir visuomeninę auklėjimą*“ (4, p. 135). Pirmoji iš jų orientuota į tai, kad parengtų žmogų jo paties asmeniniam gyvenimui, o antroji – gyvenimui visuomenėje. Tačiau pastaroji

gyvenimo dalis – gyvenimas visuomenėje – vis dėlto suprantama ir apima ir individo gyvenimą šeimoje, todėl ir pati tautinio ugdymo pedagogika galinti būti suskirstyta į tiek dalių, kiek yra pagrindinių visuomeninio gyvenimo formų: *šeima, tauta, valstybė ir žmonija*.

Maža to. Kol *fizinis individas* netampa *doriniu individu*, t. y. kol jis dar nėra pajėgus *šeimos, tautos, valstybės* ir *žmonijos* suvokti kaip *dorovinių vertybių*, tol, anot A. Maceinos, mes negalime kalbėti ir apie *tautinį patriotizmą*. Vadinasi, kaip pabrėžia ir pats A. Maceina, „*praktiniame savo vykdyme tautinis auklėjimas liečia visą ugdymo plotą*“ (4, p. 136).

Būdamas iš esmės specialus dorinis asmenybės ugdymas, „jis turi ryškų valios momentą, nes auklėti individą tautos, kaip bendruomenės, gyvenimui ir reikia prirengti jo valią sutarti su kitų valia“ (4, p. 137). Kartu tai esąs ne tik tautiškas, bet ir patriotinis, nacionalinis auklėjimas.

Čia mes kaip tik ir prieiname prie vieno iš pagrindinių S. Šalkauskio ir A. Maceinos filosofinės pedagogikos konceptų: abu jie sutaria ir tvirtai laikosi nuomonės, jog „*tauta... apsireiškia tik individe*“ (4, p. 140). Lygiai taip pat individe ir per individą apsireiškia ir šeima, ir valstybė, ir žmonija, kadangi tai taip pat yra tik bendrinės sąvokos, turinčios prasmės ir realumo lygiai tiek, kiek joms, kaip socialiniams dariniams, atstovauja, vertybiškai jas išreiškia bei įprasmina konkretūs individai. „Tautos skleidimasis ir apsireiškimas individe eina dviem kryptimis: vertikaline – *gilyn* ir horizontaline – *platyn*. Vertikalinė

kryptis reiškia tautos tobulėjimą, horizontalinę – tautos gausėjimą. Tautos tobulėjimas yra tautinės individualybės išsivystymas. Tautos gausėjimas yra šitos individualybės išikūnijimas individuose, arba *tautinių individų* gimimas. Ir vienu, ir kitu atveju tauta apsisireiškia tik individe: individe tautinė individualybė tobulėja, nes tik individas bei jo žygiai yra josios palaikytojai, ir individe ji išikūnija. „Tauta, – sako O. Baueris, – išeina aikštėn tik tautiniame individo charakteryje, tik jojo tautybėje“ (4, p. 141).

Vadinasi, akivaizdu, jog tauta konkrečiame individe tobulėja tokiu mastu, koku individualas tobulėja tautoje, o ši jų tarpusavio santykių ir sąveikų dialektika turi neabejotinos reikšmės ir visai žmonijai. Tai galiausiai sudaro ir įeina ir į pačios pedagoginės tautinio ugdymo koncepcijos filosofijos pagrindą, jos objektą. Kaip tik dėl to A. Maceina ir sutelkia visą savo dėmesį į šį pagrindinį tikslą – tautiškumo ugdymą.

Pripažindamas, kad tik gimęs individas dar nėra „tam tikra prasme tautiškas“, A. Maceina taip pat pasilieka ištikimas pradinei savo konceptualinei nuostatai, kad individas „turi tam tikrą tautinių polinkių, kylančių iš paveldėto fizinio tipo“, tik jie nesą tokie stiprūs, „kad patys vieni pajėgtų apspręsti žmogiškumą aiškia tautiška lytimi“ (4, p. 145). Dėl to „tikrasis tautiškumas nėra imanentinis dalykas, kuris žmogui augant išsiskleistų savaime. Jis, kaip matėme, yra įgyjamas. Jau motina, mokydama kūdikį kalbėti, žaisti ir melstis, perteikia jam tautišką grožio suvokimą ir tautišką santykiuosena su Dievu. Pasisavindamas tau-

tos sukurtas kultūrinės gėrybes, jis kartu pasisavina ir tautines lytis. *Tautiškumas yra įgyjamas per tautinę kultūrą*“ (4, p. 145). Maža to, koncepcijos autorius taip pat yra tvirtai įsitikinęs, jog tautiškai bręstantis individas, kaip ugdytinis, „pasisavina *ne tik* perteikiamųjų gėrybių turinį, bet ir jų *lytį*, kad šitas lyties pobūdis apsprendžia jo psichiką, savimi apgaubdamas atitinkamas jo galias ir tuo būdu joms suteikdamas tam tikrą formą. Čia kaip tik ir glūdi tautiško auklėjimo esmė“ (4, p. 145).

Šiuolaikinė antropologija ir psichologija vargu ar visas šias filosofo nuostatas be jokių išlygų taip ir patvirtintų. Akivaizdu, jog individo socializacijos procesas prasideda nuo motinos ir kūdikio bendravimo, kuris vyksta gimtąja motinos kalba, taigi ir būsimąja kūdikio gimtąja kalba. Pati ši kalba tik jai būdingomis priemonėmis įdaiktina ir įprasmina vaiką supantį pasaulį, pavyzdžiui, per gramatines giminės, veiksmo, laiko, vietos, santykio, kokybės, savybines kategorijas ir t. t. Tačiau taip pat yra žinoma, jog, pavyzdžiui, vaikas iki penkerių metų faktiškai be didesnių kliūčių ir netgi be akcento gali išmokti bet kurią kitą pasaulio tautų kalbą, ir nesvarbu, ar jis yra baltasis, ar spalvotasis, vyriškos ar moteriškos lyties, lietuvis ar bušmėnas. Taigi genetiškai *tautiškumo* mes nepaveldime. Ir kaip tik dėl to galime sakyti, jog iš prigimties visi žmonės yra lygūs – tiek baltieji, tiek ir spalvotieji, tiek europiečiai, tiek ir afrikiečiai, tiek graikai, tiek ir žydai ir t. t. Krikščionybė, remdamasi Šv. Pauliaus Laišku kolosiečiams, irgi tai patvirtina – ir, ma-

tyt, ne vien tik religinio tikėjimo prasme: „Čia jau nebėra nei graiko, nei žydo, nei apipjaustyto, nėra barbaro, skito, vergo, laisvojo, bet visa ir visuose – Kristus“ (Kol 3, 11).

A. Maceina konkrečiu atveju yra teisus tik tuomet, kai teigia, jog „Žmogiškumas darosi apspręstas tautiškumo, kaip *formas*. Todėl ir *tautiškas auklėjimas savo esme yra individualinio žmogaus apsprendimas tautiška lytimi, perteikiant jam atitinkamas tautines kultūros gėrybes*“ (4, p. 145). Kitaip tariant, tai, ką užgimdami mes paveldime kartu su savo kūniškąja, arba biologine, prigimtimi, pagrįstai galime įvardinti dar tik kaip *žmogiškumą*, t. y. tik kaip tam tikrą biologinę, arba rūšinę, savo prigimtį – beje, būtiną prielaidą to, su kuo mes savo gyvenime, ateityje neišvengiamai dar tik susidursime – su savuoju *žmoniškumu*, kuris biologiškai, deja, niekada nėra paveldimas ir kuris atsiranda tik dėl atkaklaus ir kantraus ugdymo, arba, kaip sako Maceina, *tautinio auklėjimo*, individo kultūrinimo, t. y. kaip viso šio ilgo, sudėtingo proceso rezultatas.

Vadinasi, baltaodžiais, juodaodžiais, geltonodžiais ar raudonodžiais, vyrais ir moterimis mes gimstame, nes tai rasiniai ir lytiniai mūsų požymiai, o lietuviiais, graikais, romėnais, žydais mes tampame, nes tai tam tikro, istoriškai ir socialiniu požiūriu kryptingo, mūsų inkultūracijos proceso rezultatai.

Ne mažiau įdomios ir ne mažiau diskutuotinos yra ir A. Maceinos mintys apie *etninio tautos tipo išsaugojimo bei tobulinimo problemas*. Tautinis individas, arba vadinamasis etnotipas, visada yra bu-

vęs karštų gamtamokslinių, taip pat ir filosofinių diskusijų objektu. Ir taip yra dėl to, kad, kaip sako A. Maceina, „Gamtos mokslai šiandien dar nėra nustatę konkrečių etninių tipų, kaip dvasios mokslai dar nėra ištyrę psichinio tautų priešnimosi“ (4, p. 149). Kitaip tariant, tiek gamtos, tiek humanitariniai mokslai vis dar neranda pakankamai rimto, problemą teoriškai motyvuojančio pagrindo, pagal kurį skirtingų tautybių žmones būtų galima skirstyti į vadinamuosius etnotipus – tam tikrų tautų ir tautybių atstovus. Tikėkimės, kad ir nesuras, nes tai ir iš tikrųjų, bent kol kas, yra ne tiek fakto, kiek vienos tautos atstovų nuomonės apie kitos tautos atstovus.

Pats A. Maceina, ieškodamas kitokių kriterijų, o ne vien tik vienu tautų atstovų nuomonės apie kitos tautos žmones, pradeda nuo tam tikrų fizinių, klimatinų lietuvių tautos charakteristikų. „Fizinę tautos tipą, kaip žinome, sukuria rasė ir gyvenamoji aplinka. Nevienodi paveldimi elementai, patyrę nevienodą klimato, teritorijos ir skirtingo ekonominio gyvenimo įtaką, kiekvienai tautai sukuria savotiškų fizinių nusiteikimų, kurių junginys ir sudaro fizinę, arba etninę, josios tipą. Tai yra vadinamasis *fizinis tautiškumas*“ (4, p. 149). Į šią „fizinio tautiškumo“ apibrėžtį, pasak A. Maceinos, įeinąs ir kūno ūgis, ir jo dalių proporcijos, ir reakcijos į gamtos sukeltus tam tikrus dirgiklius greitis, ir daugelis kitų savybių. Antropologijos ir etnologijos mokslai šiose srityse iškelia vis „įdomesnių ir reikšmingesnių dalykų“. Tačiau problema ta, kad su minėtų skirtingumu analize pati ši etniškumo, arba etnotipiš-

kumo, problema, deja, nepasibaigia. „Žmogaus kūnas savo veikimą apreiškia dvejopu atžvilgiu: *santykiuose su gamta ir santykiuose su dvasia*“ (4, p. 149). Mat žmogaus kūnas gyvenęs materialiam pasaulyje, iš kur jis gauna ir savąjį fizinį „buvimą“, tuo tarpu dvasia pačia giliausia – metafizine – savo prigimtimi, nuo to nedaug tepriklausanti. Tikriau sakant, tik nuo Dievo valios, kadangi, pasak krikščioniškosios filosofijos, tiek žmogus, tiek ir pasaulis kaip būties sandai egzistuoja tik dėl to, jog pirmasis iš jų esąs „tremtinys“, o antrasis – jo „tremties vieta“. Žmogus pasaulyje pagal šią visiems labai gerai žinomą *kondamnicionistinę* (pranc. *condamner* – nuteisti, pasmerkti. – J. B.) krikščioniškąją tikrovės sampratą atliekaš Dievo jam skirtą bausmę už pirmųjų žmonijos tėvų Adomo ir Ievos rojuje padarytą nuodėmę. Tuo taip pat pasireiškianti ir *soteriologinė* (gr. *sōtēria* – išganymas, atpirkimas. – J. B.) žmogaus misija pasaulyje, įgyvendinama per gėrį, grožį, tiesą ir teisingumą, arba, kitais žodžiais tariant, – per Dekalogą, krikščioniškąjį tikėjimą ir jais grindžiamą gyvenimo būdą.

Vadinasi, „kūnas gyvena gamtoje, o kūne gyvena ir veikia *dvasia*. Kūnas yra materialinė atrama sielos veikimui ir todėl jis neišvengiamai turi su ja santykių. Šiuose santykiuose taip pat apreiškia savotiškas kūno nusiteikimas. Siela gali pažinti pasaulį tik kūno padedama. ...Siela galinti *apvaldyti* pasaulį taip pat tik per kūną. ...Tauta nebus mokslininkė, jei etnis josios tipas neturės gero juslinio pažinimo. Tauta nebus menininkė, jei etnis josios tipas nebus nusitei-

kęs savaimingai kūrybai. Bet kuris psichinis tautos sugebėjimas visados turi turėti atramą etniniame tipe. *Etninio tautos tipo esmė todėl yra ne kas kita, kaip savotiškas nusiteikimas santykiams su gamta ir dvasia*“ (4, p. 150).

Problemos, kurios, A. Maceinos nuomone, yra susijusios su „etninio tipo auklėjimu ir tobulinimu“, susijusios ir su klausimu, ar esamą etnotipą reikia tobulinti, ar ne. Mat A. Maceinos įsitikinimu, tautinį etnotipą reikia siekti išlaikyti ir tobulinti tik tuo atveju, jeigu jis „esąs vertingas“. Nuostabą toks teiginys skaitytojui turėtų kelti todėl, kad, pasak A. Maceinos teorijos, esama vertingų ir nevertingų ar bent jau menkaverčių etninių tipų. Realiam gyvenime nevertingų tautų, taigi ir jas įprasminančių etnotipų tarsi ir nėra. Jų ir negali būti, kadangi visos pasaulio tautos yra kūrybingos, tik vienos vienaip, o kitos kitaip. Tikėtis, jog bušmėnai užsiims reliatyvumo teorija ar kvantine mechanika vargu ar turėtų pagrindo, tačiau manyti, jog dėl to jie kaip tik esą netaislingi ir nevertingi, taip pat būtų grynas rasizmas. Tačiau A. Maceina mano kitaip. Remdamasis S. Behno nuomone, jis taip pat mano, kad „psichiniai ir dvasiniai gabumai ypač gerai išsivysto kilniame kraujyje“ (4, p. 151). Kas iš tikrųjų sudaro, ar įeina į tą „kilnųjį kraują“, A. Maceina, suprantama, taip pat nepaaiškina. Jis tik konstatuoja, jog „Dvasia gali viešpatauti pasaulyje tik išsigalėjusi kūne. Tuo tarpu kilnus kraujas sudaro geras sąlygas dvasiai veikti kūne, o per kūną ir materialioje tikrovėje. Žmoniškieji dvasios pradai randa tinkamą atramą gerai išau-

gintame organizme ir dėl to gali gerai apreikšti kūrybinę savo galią. Todėl *kraujo kilnumas darosi ugdytina savybė, kaip atrama žmogaus dvasiai*“ (4, p. 151–152).

Taigi, kad išvengtume akivaizdžiai niekuo nepagrįstos konceptualinės nesąmonės apie tariamai kažkur, kažkieno organizme cirkuliuojantį „kilnujį“ kraują, kuri, pasak A. Maceinos, kaip *biologinį mūsų etnotipo egzistavimo pagrindą privalome itin puoselėti*, pabandykime į šią sąvoką, ar veikiau metaforą, pažvelgti iš poetinės kalbos aukštumų. Vadinasi, jeigu „kilnaus kraujo“ metafora, vaizdiniu A. Maceina – jau ne kaip mąstytojas, o kaip poetas (nes jis, kaip žinoma, yra išleides ir ne vieną eilėraščių rinkinį Jasmonto slapyvardžiu) – siekia itin pabrėžti kultūros vaidmenį individui kaip etnotipui, tuomet viskas tarsi ir vėl atsistoja į savo vietas. „Stenley Hallas, – toliau nurodo A. Maceina, – yra pasakęs, kad „norint būti geru civilizuotu, reikia visų pirma būti geru laukiniu. Šitas posakis tinka ir etninio tipo tobulinimui. Kad būtų galima tautiškai mąstyti ir tautiškai kurti, visų pirma reikia tautiškai justti ir tautiškai pergyventi. Etninio tipo tobulinimas rengia materialines sąlygas kitiems tautinio auklėjimo uždaviniams. „Rasės sąvoka, sako R. Johannetas, yra pagrindinės reikšmės...Todėl nesidomėjimas kraujo dėsniu yra beveik visuomet politikos silpnybė“. Iš tikro, toks nesidomėjimas yra ne tik politikos, bet ir *ugdyimo silpnybė*, nes tuo būdu jis leidžia išsprukti savo darbų atramai“ (4, p. 152–153). Žodžiu, visa tai, apie ką šioje pastarojoje citatoje kalbama, A. Maceinos yra suvokiama

kaip etninio tipo tobulinimo priemonių visuma. „Etninio tipo tobulinimas iš esmės yra ne kas kita, kaip *išsivystymas tautiško kūno santykiavimo su gamta ir dvasia*“ (4, p. 153). Tai savaime iš niekur neatsirandą, todėl ir etninio tipo tobulinimas pasiekia savo tikslą ne tada, kai *fizinis tautiškasumas* jau yra išvystytas, o tada, kai jis yra „palenktas“ dvasios reikalams. „Dėl to *etninio tipo tobulinimas tikra prasme yra tautos fizinės būsenos ir veiksenos išvystymas ir palenkimas psichiniam tautiškasumui*“ (4, p. 153).

Čia A. Maceina ypač radikaliai pasisako už *fizinio tautiškasumo išlaikymą* ir puoselėjimą – prieš mišrias vedybas, prieš gyventojų telkimąsi į miestus, atitraukiančius tautinius individus nuo „sveiko prigimties gyvenimo“, nuo daugelio kitų šiuolaikinės civilizacijos tendencijų, kurias filosofas įvardija kaip akivaizdžias negeroves, ardančias ir silpninančias šitaip suprantamą tautiškasumą. „Kaimas, – sako Herkneris, – yra tikriausias tautos jaunatvės šaltinis, tuo tarpu miestai, kurie kaip Kronas ryja savo vaikus, yra žmonių giminės karstai. Juo labiau miestai auga kaimo sąskaita, tuo sparčiau, tiesa, išsivysto kultūra, bet ji yra lyg raudonis džiovininkų veiduose“, – pritardamas šiam autoriui, pabrėžia ir A. Maceina (4, p. 153). „Dėl to *skatinimas nevesti svetimtaučių ir mėgti kaimą yra svarbiausias tautiniam tipui išlaikyti priemonės*“ (4, p.153).

Vadinasi, *rasinio grynumo išlaikymas*, A. Maceinos manymu, yra bene svarbiausias – ypač mažų tautų – išlikimo garantas. „Su svetimu krauju, – sako K. Adamas, – tautos kūne krauna lizdus

ir svetimas galvojimo būdas, svetimi įvaizdžiai ir svetimos aistros. Jie užgniaužia tas savas ypatybes, kurios istorijos eigoje iš beformės masės sukūrė tautą“ (4, p. 154).

Todėl svarbiausius tautinio ugdymo uždavinius A. Maceina apibrėžia ir įvardija taip: „Šeima turi taip nuteikti savo narius, kad vyrai nevestų svetimo rasinio tipo moterų, o mergaitės netekėtų už svetimos rasės vyrų. *Mokykla* turinti išaiškinti mišrių vedybų kenksmingumo pagrindą. *Valstybė* savo įstatymais turi tvarkyti svetimo kraujo išiliejimą“ (4, p. 155).

Žodžiu, A. Maceina pasirodo esąs labai tolimas toms tendencijoms, kurias mes šiandien įvardijame kaip integraciją, industrializaciją ir globalizaciją, nes iš viso to akivaizdžiai kyla būtent tos tendencijos ir tie padariniai, prieš kuriuos, kaip matome, mąstytojas yra aiškiai neigiamai nusistatęs. „Ši skaudų faktą lietuvių tauta yra patyrusi, kai didžiuma prieškarinių josios šviesuolių sukūrė nelietuviškas šeimas. Pavojus, be abejo, mažėja, kai svetima pusė patenka į aukštos kultūros aplinką. Kultūrinėmis savo vertybėmis tauta ją apsupa iš visų pusių, įspraudžia jai tautiškų bruožų ir tuo būdu ji tampa nutautinta. Chamisso yra pasakęs: „Kalbos, meno, mokslo ir religijos dėlei aš tapau vokiečiu“. Kultūrinis įsijungimas čia iš dalies atsveria prigimtąjį skyrimąsi. Bet jis nėra galimas be tam tikro nutautinimo, kas niekad nepalieka be skriaudos savą šalį palikusiam ir iš savos kultūros išsiskyrusiam žmogui. Todėl mišrios vedybos niekad nėra pageidaujamos“ (4, p. 155).

Analogiško tautinio susirūpinimo, valstybės rūpesčio objektais tautinio ugdy-

mo ir etnotipo išsaugojimo srityje A. Maceina taip pat laiko *emigraciją*, materialinių *vedybų* tarp jaunų (25–30 m.) žmonių skatinimą, rūpinimąsi daugiavaikėmis šeimomis, *eugeniką* ir kt. Kaip pavyzdį jis netgi nurodo fašistinę Vokietiją. „Hitlerio vyriausybė padarė šiuo atžvilgiu gražią pradžią, duodama neturtingiems jaunavedžiams paskolą, kurią reikia gražinti dalimis po 10 metų ir kuri 500 markių mažėja su kiekvieno kūdikio gimimu“ (4, p. 161). Pabrėžiama, jog šeimos gausumas, o ypač josios gausinimas, esąs pateisinamas tik tada, kai „ji turi bent pakenciamas sąlygas kūdikiams išauginti ir išauklėti. Tėvų skurdas gausią šeimą dažnai pastumia slidžiais keliais ir ne kartą ją ir visiškai pražudo. Todėl *su šeimų gausinimu turėtų būti iš esmės surištas ir gausių šeimų rėmimas*“ (4, p. 161).

Pasisakydamas prieš fašistinėje Vokietijoje pradėtą masiškai taikyti sunkio- mis psichinėmis bei kūno ligomis sergančiųjų *sterilizaciją*, A. Maceina nurodo, jog „Įvairiems silpnapročiams ir išsigimėliams *reikia atimti ne galią gimdyti, bet teisę*“. Todėl būtų labai įdomu sužinoti, ką apie tai, t. y. įstatymiškai iš jų atimtą teisę gimdyti, mano psichiniai ligoniai ir kodėl jie turėtų būti laikomi „psichiniais“, jeigu panašaus pobūdžio draudimai jiems dar turi galios? Seksualinių instinktų tvardymas bei jų ribojimas dorovinėmis, religinėmis, teisinėmis normomis, įvairiausiais draudimais labai nelengvai vyksta netgi visiškai normalių žmonių pasaulyje, o ką jau kalbėti apie nepajėgiančius viso to netgi suvokti?

Kalbėdamas apie tautiškos mąstysenos, tautiškos dvasios ugdymą, A. Maceina itin daug dėmesio skiria kalbai,

kuri „būdama pirmųkštis tautos kūrybos vaisius ir veizimojo pažinimo padaras yra geriausias tautos atspindys“ (4, p. 169). „Tautos genijus, – sako Herderis, – niekur kitur taip gerai neapsireiškia, kaip kalbos fizionomijoje.“ Kalboje tauta įkūnija savo pasaulio suvokimo būdą, savo pažiūras į daiktus, savo istoriją, žodžiu, visą savo individualybę“ (4, p. 169). Pripažindamas, jog kalboje ir per kalbą reiškiasi ir tautos mąstymas, ir jos siela, A. Maceina negaili pačių gražiausių epitetų kalbai kaip mokslo, meno, filosofijos atsiradimo, egzistavimo ir raiškos faktiškai galimybei, pagrindinei įmanomai tautos dvasiškumo formai. Idėja, kad be gimtosios kalbos nėra ir negali būti gimtosios tautos, persmelkia viską, ką šia tema A. Maceina yra rašęs ar sakęs. „Tauta kuria kalbą visai savaimingai, todėl tautinėje kalboje visados esama instinktyvinio ir prigimto atitikimo tarp žodžio ir daikto“ (4, p. 170). Apibendrinamas viską, ką šiuo klausimu yra pasakęs, A. Maceina pabrėžia, jog „tautos mąstyseną tobulai gali išreikšti tik josios kalba. Tautinė kalba yra instinktyvus tautiškos mąstysenos apsireiškinimas“ (4, p. 170).

Pabrėždamas, kad gimtoji, tautinė, kalba yra ir tautinio charakterio raiškos bei egzistavimo garantas, A. Maceina, remdamasis V. Solovjovu, pareiškia, kad „jau nuo Babelio bokšto laikų... tautinių skirtingumų idėja yra tautų mąstymo ir gyvenimo pamatas“ (4, p. 171). Jo nuomone, pavyzdžiui, romėnai tautinį savo charakterį ir pasaulėžiūrą išreiškė žodžiu *Res*. „Tai taip pat yra neišverčiamas žodis kaip ir graikiškais *Logos*“ (4, p. 173). Iš to, pasak A. Maceinos, jau galima da-

ryti ir platesnius apibendrinimus apie šių dviejų senovės tautų charakterį, kūrybinę prigimtį. Remdamasis Th. Haeckeriu, jis daro išvadą, jog kiekviename iš šių dviejų senovės graikų ir lotynų kalbų žodžių esanti sukaupta visa jų tautinė esmė: „graikų tautos esmė tapo įamžinta Dievažmogio pavadinime *Logos*“.

Romėnai tautinį savo charakterį ir savo pasaulėžiūrą, pasak Haeckerio, išreiškė žodžiu *Res*. Tai taip pat yra neišverčiamas žodis kaip ir graikiškas *Logos*. Jis kartu reiškia ir realybę, ir realybės vardą. Kiek graikai savo Logose apreiškia idealinį savo pobūdį, tiek romėnai į savo *Res* sudėjo savo sveiką tikrovės pajautimą. Valstybė romėnui nėra kažkas nepaprasta, bet tik *res publica* (viešas dalykas); laimė nėra neišrišama problema, bet *res secundae* (palankūs dalykai), o nelaimė – *res adversae* (priešingi dalykai); istorija nėra kažkas atitraukta nuo daiktų, bet *res gestae* (įvykinti dalykai); istorikas nėra idėjų aprašinėtojas, bet *rerum scriptor*; net pati Roma buvo vadinama *caput rerum*, o Cezaris – *custos rerum*“ (4, p.171–172).

Tęsdamas šiuos įvairių tautų „raktinių“ žodžių sugretinimus, A. Maceina, remdamasis Haeckeriu, teigia, jog charakteringas prancūzų kalbos žodis esąs *Raison*. Šis žodis reiškias protavimą, sveiką protą, protingumą. (Įdomu, pavyzdžiui, kodėl vis dėlto ne *L'amour* – meilė, juk net ir daugelio kitataučių nuomone, Paryžius esąs išimylėlių miestas, jų sostinė, o prancūzai – talentingiausi meilužiai?)

Tęsdamas šį tikrai įdomų įvairių tautų kalbų raktinių žodžių gretinimą, vokiečiams A. Maceina priskiria žodį

Wesen. „Jame glūdi germaniškos dvaisios metafiziškas ūkanotumas arba ūkanotas metafiziškumas. Vokiečiai kalba ne tik apie *Staatswesen*, bet ir apie *Schiffwesen* ir *Zeitungswesen*. Šitas žodis, pasak Haeckerio, yra vokiečių filosofijos esmė ir likimas, laimė ir nelaimė. Juo yra išreiškiama gelmė, bet be aiškių kontūrų“ (4, p. 1972).

Šie Haeckerio parinkti žodžiai, A. Maceinos nuomone, kaip tik ir paroda, kaip, koku būdu, kokiomis kultūros rūšimis bei formomis tauta per tik jai būdingą žodyną, kalbą išreiškianti bei įprasminanti save, savo kūrybinį genijų. Gaila, žinoma, kad lietuvių tautai A. Maceina vis dėlto taip ir nesurado nė vieno raktinio žodžio, tikrai ar tik tariamai išreikšiančio bei įprasminančio josios istorinį ir kultūrinį kelią bei likimą. O gal lietuvių tauta jų apskritai neturi? Galbūt, kaip pasakytų G. Hegelis, tai ir iš tikrųjų yra „neistorinė tauta“?

Kad ir kaip ten būtų, bent jau įdomumo dėlei pasižiūrėkime, kaip ši, be jokių abejonių, tikrai įdomi ir netgi intriguojanti problema yra sprendžiama mūsų laikais. Jaanas Kaplinski, šiuolaikinis estų poetas ir eseistas, mano, jog net tokios nuo amžių kaimynystėje gyvenančios tautos kaip anglai ir prancūzai vieni nuo kitų skiriasi praktiškai viskuo – ne tik grožine literatūra, filosofija, architektūra, daile, bet netgi moksline fantastika ar, tarkime, Darvino evoliucijos teorijos suvokimu. „Anglus, – pabrėžia jis, – įprasta vaizduoti dalykiškus, santūrius, paisančius papročių ir padorumo. Prancūzai paprastai laikomi lengvabūdziais, impulsyviais, laisvamaniais ir nerūpes-

tingais. Savaime aišku, ir turinčiais lakesnę vaizduotę bei lyriškesnius už anglus.

Nesunkiai galėtume apversti pastarąjį sakinį, įrodinėti atvirkštinį variantą ir netgi pagrįsti jį. Man, pavyzdžiui, krito į akis rimtas skirtumas tarp prancūzų ir anglų pažiūros į fantastiką, mistiką ir kitką, kas lieka už kasdienės patirties bei blavaus proto ribų“ (2, p. 19.).

Ir vis dėlto tautos viena nuo kitos skiriasi, vadinasi, skiriasi ir tas tautas sudarantys konkretūs individai – vadinamasis etnotipas. Tačiau kaip ir kuo? Ką, pavyzdžiui, reiškia garsioji S. Šalkausio frazė, kad „Vakarai – tai aktyvumas, valia, laisvė, racionalumas, pažanga; Rytai – pasyvumas, kontempliacija, despotizmas, iracionalumas (jausmas, intucija, mistika), sustingimas“ (5, p. 51)? Ką reiškia S. Šalkausio mintis, jog „Rytų žmogus kenčia, painiojasi, delsia, nesiryžta veikti, neapsisprendžia jokia prasme ten, kur Vakarų žmogus aktyviai nusistato ir ryžtinga akcija lemia savo likimą“ (7, p. 600)?

Vargu ar yra pagrindo nesutikti su B. Kuzmicko mintimi, jog „Išskirtinis tautinės tapatybės požymis yra tautos narių darbo etika, darbo kultūra ir pasiekimai kurioje nors kultūros, politikos, ūkio srityje. Tarptautinėse konferencijose ir susitikimuose tekdavo išgirsti tokius trumpus tautinės tapatybės apibūdinimus. „Kuo labiausiai pasireiškia vokiškumas? – Vokiečiai visada stengiasi kuo geriau atlikti savo darbą. Kaip apibūdinti olandiškąją tapatybę? – Olandai daug dirba ir gerai gyvena. Kuo didžiuojasi prancūzai? – Prancūzai pirmieji įgyvendino laisvės ir lygybės principus.“ Šiuose ne-

oficialiuose pokalbiuose girdėti atsakymai rodo, kad tautinė savimonė yra aiškiai orientuota, bent jau Vakarų Europoje, į praktinę veiklą bei jos efektyvumą. Gal todėl, kad kai kurios tautos išties turi kuo didžiulis“ (3, p. 20).

Vadinasi, kad ir kaip į šią tautinio savitumo, originalumo, išskirtinumo problemą besigilintume, kad ir kokius argumentus šiai idėjai pagrįsti pateiktume, aišku yra viena: kiekviena tauta iš tikrųjų yra originali ir nepakartojama tokiu mastu, koku yra nepakartojama jos kalba, kultūra, istorija ir t. t. Todėl kalbėdami apie tariamai egzistuojantį ar neegzistuojantį etninį individą, etnotipą, visada privalome turėti omenyje vieną labai aišką ir netgi akivaizdžią tiesą: kaip ir pati tauta, tautos sąvoka yra tik tam tikra ta pačia kalba kalbančių, toje pačioje teritorijoje gyvenančių ir tautinę kultūrą kuriančių individų visuma, taip ir tautinis individas, arba etnotipas, yra ne kas kita, kaip statistinis šios tautinių individų visumos vienetas. Kaip atskirybė jis neegzistuoja, todėl ir negali būti apibrėžiamas bei įvardijamas tomis pačiomis statistinėmis sąvokomis, kadangi tokio individo, kuriam būtų būdingos visos lietuviams, lietuvių tautai

būdingos savybės nėra ir negali būti. Tačiau absoliuti tiesa yra, kad kiekviename konkrečiame tautiniame individe vienaip ar kitaip, tačiau neišvengiamai reiškiasi ir egzistuoja visa mūsų tautos istorija, kultūra, pasaulėjauta ir pasaulėžiūra. Bet šiame konkrečiame individe jos reiškiasi anaiptol nevienodai ir nevienodu mastu, nevienodomis proporcijomis. Lietuvui valstiečiui niekada nebus būdinga tai, kas bus būdinga, o gal ir neišvengiama, lietuviui inteligentui, tačiau ir vėl: vienokios savybės bus būdingos, pavyzdžiui, gamtos mokslų atstovui, kitokios – humanitarui ir t. t.

Visos šios pastabos ir išvados anaiptol nepaneigia to, ką A. Maceina iškelia kaip ypatingos, išskirtinės svarbos tautiškumo ekvivalentus – *gimtąją kalbą, kultūrą, istoriją, teritoriją, klimatą ir t. t.* Dėl to ir jo apmąstymai bei rekomendacijos visais šiais klausimais yra itin vertingi, nepraranda aktualumo ir mūsų laikais – ypač kai mes jau įstojome į ES ir į kitas politines, socialines ekonomines Vakarų pasaulio struktūras, turinčias ir, be abejo, ateityje dar labiau turėsiančias įtakos – ir ne vien tik teigiamos mūsų tautiškumui, tautos išliekamumui, tautinei kultūrai, jos savitumui ir t. t.

IŠVADOS

1. Antano Maceinos veikalas (filosofijos daktaro disertacija) *Tautinis auklėjimas*, skirtas pedagoginės etikos filosofinėms problemoms, yra precedento lietuvių pedagogikos, etikos ir filosofijos istorijoje neturintis reiškinys, nepraradęs savo aktualumo ir mūsų laikais.
2. Daugelis šiame A. Maceinos moksliniame darbe keliamų etninių, etinių, filosofinių klausimų bei problemų, kaip ir atsakymai į jas tebėra svarbios lietuvių tautos istorinei, kultūrinei ir dorovinei dabarčiai ir yra tiesiogiai susijusios su jos ateitimi. Kartu tai yra ir nepaprastos huma-

nistinės ir humanitarinės svarbos liudijimas iš Pirmosios Lietuvos nepriklausomybės (tarpukario) laikų, rodantis, kaip greitai ir kaip kokybiškai, konceptualiai ir netgi originaliai to meto lietuvių intelektualai – S. Šalkauskis, A. Maceina – perėmė, pasivijo ir, galima sakyti, netgi pralenkė tų laikų Vakarų Europą, jos pedagoginę filosofinę mintį, aktualizavo jos sukauptą patirtį ir ją pritaikė lietuvių tautinės savimonės problemoms kelti bei spręsti.

3. Straipsnyje „Antano Maceinos peda-

goginės etikos filosofiniai pagrindai“ paliečiamos toli gražu ne visos šioje jo disertacijoje keliamos problemos. Dėl ribotos straipsnio apimties čia yra paliečiamos tik kai kurios iš jų, didesniąją jų dalį paliekant ateičiai, kitiems mūsų tautos intelektualinės praeities tyrėjams, pabrėžiant mintį, jog nuo šios mūsų tautos intelektualinės praeities analizės, keltų problemų išsąmoninimo, gebėjimo iš to pasimokyti labai daug kuo priklausos ir tolesnė lietuvių tautos bei valstybės ateitis.

Literatūra ir nuorodos

1. J. G. Fichte. *Reden an die deutsche Nation*. – Leipzig: Alfred Kröner Verlag, 1924.
2. J. Kaplinski. *Šis bei tas*. – Vilnius: Regnum fondas, 2001.
3. B. Kuzmickas. Tautinė tapatybė ir savimonė, in Bronius Kuzmickas, Liliana Astra. *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė*. – Vilnius: Rosma, 1996.
4. A. Maceina. Tautinis auklėjimas, in *Raštai*. T. 8. – Vilnius: Mintis, 2002.
5. K. Soškus. Lietuvių tautos savitumas: keletas charakterio bruožų, in *Tautinis mentalitetas. Istoriografiniai apmąstymai*. – Vilnius: Mintis, 1989.
6. S. Šalkauskis. Kultūrinio lietuvių tautos apsiginklavimo problema ir katolicizmas, in *Raštai*. T. 4. – Vilnius: Mintis, 1995.
7. S. Šalkauskis. Geopolitinė Lietuvos padėtis ir lietuvių kultūros problema, in *Židinys*, 1938. T. 38. Nr. 5–6.